

Elza Xanış qızı Məhərrəmovə
Sumqayıt Dövlət Universiteti
elza.m59@mail.ru

TƏLİM METODLARI VƏ TEXNOLOGİYALARINA YENİ BAXIŞ

Açar sözlər: metod, texnologiya, şagird, müəllim, fənn

Key words: method, technology, student, teacher, subject

Ключавые слова: метод, технология, ученик, учитель, предмет

Giriş

Ölkənin siyasi, iqtisadi inkişafı, xalqın tərəqqisi, maddi rifahının yüksəlməsi onun maddi sərvətləri və təbii ehtiyatları ilə deyil, daha çox malik olduğu yüksək elmi potensial və qabaqcıl texnologiyalarla şərtlənir. Təbii sərvətlərlə müqayisədə yüksək texnoloji avadanlıqlar dünya bazarında daha yüksək qiymətləndirilir və zaman keçdikcə təkmilləşir, inkişaf edir. Cəmiyyətin gələcək tərəqqisi onun istedad və yaradıcılıq potensialı ilə birbaşa bağlıdır. Müasir dövrdə xüsusi istedadla malik olan şəxslərə tələb çox böyükdür. Bu dövrü səciyyələndirən yüksək texnologiyalar və elmi – texniki tərəqqi insanların intellektual və yaradıcılıq qabiliyyətlərinə mühüm tələblər irəli sürür. Yaradıcı şəxslərdən indi daha çox düzgün təhlil etmək, ümumiləşdirmə aparmaq, təsnif etmək, nəticə çıxarmaq, vaxtında və düzgün qərar qəbul etmək, proqnozlaşdırmaq kimi qabiliyyət və bacarıqlar tələb olunur. Müasir dövrdə Azərbaycan təhsil sisteminin yenidən qurulması, müasirləşdirilməsi və bu prosesdə yeni texnologiyalardan istifadə olunması vacib məsələlərdən biridir.

Hər bir cəmiyyətin əsaslı yeniləşməsində və yenidənqurulmasında təhsil sahəsində islahatların həlledici rol oynamasını ümummillə liderimiz Heydər Əliyev 24 sentyabr 1998-ci ildə Azərbaycan Müəllimlərinin XI qurultayına ünvanladığı təbrik məktubunda yüksək qiymətləndirmişdir: "Müstəqillik dövrünün tələblərinə cavab verən yeni təhsil sisteminin yaradılması üçün köklü islahatların həyata keçirilməsi zəruri və təxirəsalınmazdır"(1).

Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyev demişdir: "İnsan kapitalı inkişaf etmiş ölkələrin indiki durumunu müəyyən edən amildir. Həmi ölkələr təbii resurslar hesabına yox, intellektual potensiala, yeni texnologiyaların icad olunmasına, tətbiqinə görə inkişaf edirlər. Biz də bu yolu seçməliyik".

Müasir dövrdə respublikamızda uğurla aparılan təhsil islahatının nəticəsi olaraq ümumtəhsil məktəblərində fənnlərin öyrədilməsi prosesində əldə olunmuş biliklər öz xarakterini dəyişməklə yanaşı, həm də məzmunca yeniləşməni və nəticəyönümlü məzmunun tətbiqini tələb edir. İnformasiyalı cəmiyyətdə gedən proseslərdən baş çıxaran kamil insanın, şəxsiyyətin formalaşması mühüm məsələ kimi təhsil sisteminin qarşısında durur. Bununla bağlı tədris prosesində hazırda tətbiq olunan təlim vasitələri, metodları təkmilləşməli və təhsil sistemindəki yeniliklərin inkişafını təmin edəcək yeni pedaqoji və təlim texnologiyalarının tətbiqi genişləndirilməlidir (2).

Azərbaycan Respublikasının məktəblərində Milli kurikulumlar əsasında tədrisin aparılması ilə təhsil sistemi islahatın mühüm mərhələsinə başlanmışdır. İslahatın həyata keçirilməsində başlıca məqsəd təhsilin səviyyəsini artırmaqla şagirdyönümlü və nəticəyönümlü təhsili həyata keçirməkdir. Humanizmə və demokratiya prinsiplərinə əməl etməklə təhsilin qərbə inteqrasiyasına nail olmaqdır. Şagirdi subyektə çevirən müasir təhsil fəal, yaradıcı, sosial şagird formalaşdırmaqla vətəndaş tərbiyə etməyi özünün əsas məqsədi hesab edir.

Bugünə kimi təlim prosesi öyrənmə, öyrətmə, bilik, bacarıq, vərdislərə yiyələnmə kimi pedaqoji prosesdə həyata keçirilmişdir. Müasir dövrdə cəmiyyətin inkişafı, sosial-ictimai, mənəvi-mədəni tələblər, elmi-texniki tərəqqi, iqtisadi münasibətlərin yeniləşən formaları, dövlətin inkişaf strategiyası kimi mühüm amillər təhsilin məqsəd və vəzifəsini, təlimin məzmununu, metodları və texnologiyaları yeniləşdirməyi tələb edir.

Yeni dövrdə təlim nəzəriyyəsi və praktikasının yeniləşməsini, müasirləşdirməsini həyata keçirən insanlar ilk növbədə keçilmiş tarixi təcrübəni diqqətlə öyrənir, nəyisə atır, nəyisə yeni formada inkişaf etdirərək bu prosesin mahiyyətini düzgün qavramaqla dövrün tələblərinə cavab verən yeni təlim – tədris metodikasını müəyyənləşdirirlər.

N.Tusi, Y.A.Komenski, A.Disterveq, K.D.Uşinski və başqaları yeni inkişaf mərhələsi yaradan konsepsiyalarını, təlim-tərbiyə nəzəriyyələrini təklif etmişlər.

A.Disterveq qeyd edirdi ki, dərstdə "təfəkkürhakim olmalıdır, suallar və cavablar, axtarışlar və tapıntılar olmalıdır." O göstərirdi ki, təlim işi üçün təfəkkür müstəqilliyi daha çox əhəmiyyət kəsb edir, ona görə də şagirdlərdə müstəqil təfəkkür qabiliyyətinin tərbiyyə edilməsinə daha çox diqqət yetirməlidir. Onun fikrincə, təlim prosesində şagirdlərə bu və ya digər biliyin verilməsi kifayət deyildir, onların müstəqil surətdə bilik

öyrənmək bacarığını da inkişaf etdirmək lazımdır. Müəllimin köməyi olmadan şagird yalnız kitabdan deyil, həm də onu əhatə edən mühitdən, həyat hadisələrindən faydalı biliklər almaq bacarığına yiyələnəlməlidir. Belə olduqda insan bütün ömrü boyu öyrənməyə, bilik, bacarıq qazanmağa çalışır. K.D.Uşinski təlim prosesində şagirdlərə “öyrənməyi, öyrətməyi” pedaqoji tələb kimi irəli sürmüşdür. Təlim prosesini düzgün təşkil edib, şagirdlərdə müstəqil təfəkkürü inkişaf etdirmək qayğısına qaldıqda şagirdlər sərbəstləşir, onların fəaliyyətində müstəqil düşüncəyə istinad hərəkətlər üstünlük təşkil edir. Onlar təlim materiallarının məzmununu kitabdakı hazır ifadələrlə, əzbər yaddasaxlanılmış cümlələrlə deyil, öz sözləri ilə, öz tərzlərində şərh edirlər. Təfəkkür müstəqilliyinin xüsusiyyətlərini aşağıdakı kimigöstərmək olar:

1. Başqasının köməyi olmadan qarşıya müəyyən sual, məsələ və ya problem qoymaq və onun həllinə nail olmaq;
2. Səbəblər haqqında mühakimə yürütmək;
3. Əldə edilmiş biliyi, bacarığı və mənimsənilmiş qanun və qanunauyğunluqları tələb olunduqda tətbiq etməyi bacarmaq;
4. Müstəqil düşünmək, təhlil etmək və nəticə çıxarmaq;
5. Başqalarını dinləmək.

Bu gün yaddaşa əsaslanan ənənəvi dərs-təfəkkürü sərbəstlik, müstəqillik və təşəbbüskarlıq kimi keyfiyyətlərdən məhrum edir. K.D.Uşinskiyə görə təlim prosesində şagirdlərə bu və ya digər biliyin hazır şəkildə verilməsi kifayət deyildir, onlarda müstəqil şəkildə bilik qazanmaq bacarığını da inkişaf etdirmək lazımdır. “Öyrənməyi öyrətmək” dövrün tələblərinə cavab verməli, necə öyrətmək əvəzinə, necə “öyrənməyi öyrətmək” prinsipinə cavab verməlidir.

Təlim prosesini fəallaşdırmaq üçün öyrənənə “öyrənməyi öyrətmək” anlayışının əsas prinsiplərini mənimsətmək tələb olunur. Öyrənənlərə “öyrənməyi öyrətmək” üçün müəllim onları aşağıdakı işfəaliyyətinə cəlb edir :

1. Müstəqil çalışmaq;
2. Praktiki iş görmək;
3. Müşahidə etmək və tutuşdurmaq;
4. Araşdırmaq və təhlil-tərkib etmək,
5. Nəticə əldə etmək
6. Bacarıq və vərdişə yiyələnmək;
7. Mücərrədləşdirmək, ümumiləşdirmək;
8. Özünəinam, özünütərbiyə;
9. Qabiliyyətlərin üzə çıxarılması.

Müəllim şagirdə “öyrənməyi öyrətmək” üçün şübhəsiz özü də öyrətməni öyrənməlidir. Bu məqsədlə müəllim qabaqcıl təcrübəni öyrənməli, fənnin tədrisdə yerini, şəxsi təcrübəni, pedaqoji hadisələri, şagirdi fəaliyyətini müşahidə etməyi, təhsil standartlarını, metodik ədəbiyyatı, elmi yenilikləri, yaradıcılıqla bağlı problemləri həll etməyi, fəaliyyətin əsas göstəricilərinin inkişaf etdirilməsinə dair işlərin aparılmasını və müasir dərsi təşkil etməyi bacarmalıdır.

Şagirdlər aşağıdakı bacarıqlara yiyələnəlməlidir:

1. Dərslik üzərində işləmək;
2. Müşahidə etməyi bacarmaq;
3. İnformasiya vasitələrindən istifadə etmək;
4. İnsanlarla əməkdaşlıq etmək;
5. Texniki vasitələrdən istifadə etmək;
6. Müstəqil mühakimə yürütmək;
7. Müstəqil bilgi əldə etmək və bilgiləri tətbiq etmək;
8. Öyrəndiklərinə münasibətbildirmək.

Təlim-tərbiyə prosesində meydana çıxan daxili və xarici kimi ikiye ayrılan ziddiyyətlərdən dərk etmədə, şagird təfəkkürünün, müstəqilliyinin, yaradıcılığının inkişaf etdirilməsində eyni zamanda daha mürəkkəb problemlərin həll edilməsində kifayət etməyən müxtəlif ənənəvi təlim metodları ilə müasir təlimə verilən tələblər arasındakı ziddiyyət kimi göstərilən xarici ziddiyyət pedaqogika elminin təlim nəzəriyyəsinin inkişafının fəlsəfi metodologiyasıdır. Didaktikanın özəyini təşkil edən təlim metodları spiralvari inkişaf edir: mövcud metodlara müəyyən dərəcədə yeni məzmununda, başqa formalarda qaydır. Məqsəd metodları cəmiyyətin inkişaf səviyyəsinə uyğunlaşdırmaq, təlim-tərbiyədə daha mütərəqqi üsullardan istifadə etməklə təlim subyektinin maraq tələbatını ödəməkdir. Müasir zamanda müstəqil təlim işi olan öyrədicimühitə aşağıdakılar daxildir;

1. Əşyavi mühit (dərsliklər, dərs vəsaitləri, texniki vəsaitlər və s.);

2. İformasiya mühiti (televiziya, mətbuat, kompyuter, bədii, ensiklopedik, elmi-kütləvi ədəbiyyat, sərgilər, ekskursiyalar və s.);

3. Sosial-psixoloji mühit (təlim prosesində şagird-şagird, müəllim-şagird, müəllim-şagird-valideyn, ailə-şagird, müdriyyət-şagird, yaşlılar-şagird).

Yeni təlim texnologiyalarında şagirdlərin intellektual, mənəvi cəhətdən inkişaf etdirilməsi ön plana keçirilir. Yeni texnologiyaların təlimdə tətbiqi şagirdlərin öz fikirlərini aydın, məntiqi ardıcılıqla ifadə etmələrinə şərait yaradır. Bütün metodlar şagirdlərin yaradıcılıq qabiliyyətinin inkişafını təmin etməklə, onlarda yüksək ünsiyyət mədəniyyəti formalaşdırır. Təlim prosesini fəallaşdırmaq üçün düşünmə qabiliyyətini inkişaf etdirmək, yaradıcılığa həvəsləndirmək və öyrənməyə maraq yaratmaq məqsədini güdən müəllim şagirdi təlimə cəlb edəcək müəyyən metod və texnikalardan istifadə etməlidir. Yeni texnologiyalar bir sıra xüsusiyyətləri ilə ənənəvi təlim metodlarından fərqlənir:

1. Şagirdlərin tədqiqat fəaliyyətinə cəlb edilmələri;
2. Müəllim tərəfindən problemli şəraitin yaradılması;
3. Biliklərin şagirdlər tərəfindən müstəqil əldə edilməsi və s.

Yeni təlim texnologiyaları aşağıdakı prinsiplərə əsaslandığında şagirdlərin yaradıcılıq qabiliyyətini inkişaf etdirməyə imkan verir:

1. Təfəkkürün inkişafına səbəb olacaq konstruktivizm;
2. Şagirdlərin sosial inkişafına səbəb olacaq kooperativ təlim;
3. Biliklərin müstəqil əldə edilməsi üçün şəraitin yaradılması;
4. Bilik və bacarıqların müstəqil şəkildə əldə edilməsi;
5. Müəllimin təşkilatçı, koordinator rolunda çıxış etməsi.

Yaradıcı mühitin təmin edilməsi üçün müəllim aşağıdakılara əməl etməlidir:

1. Bilik vermək yox, biliyi əldə etməyə həvə yaratmalı;
2. Hazır cavablı suallar yox, problemli suallar verməli;
3. İnformasiya verməkdənsə öyrənməni biliklərin əldə edilməsi prosesinə cəlb edilməsi;
4. Öyrənmə prosesini düzgün planlaşdırmaqlı.

Cəmiyyət müstəqil düşünən, kamil, rəqabətli şəxsiyyət, yaradıcı insan yetişdirməyi problem kimi təhsil müəssisələrinin qarşısına qoymuşdur. Bu vəzifələri həyata keçirmək, reallaşdırmaq inkişaf etmiş qabaqcıl ölkələrdə mövcud olan fəal təlim metodlarından, milli-mənəvi dəyərləri nəzərə alaraq istifadəni zərurətə çevirmişdir.

Azərbaycan Respublikasında təhsil sahəsində İslahat Proqramı yeni təlim metodlarından, təlim texnologiyalarından istifadənin elmi, pedaqoji-psixoloji əsaslarının işlənilməsini əsas problem kimi qarşıya qoymuşdur.

Nəticə

Məqsədyönlü və məzmunlu təşkil edilən təlim-təhsil prosesi təhsilənlərə aqli, əxlaqi, emosional, iradi, əmək, iqtisadi və s. keyfiyyətlər aşılamaqla yanaşı, onlarda dünyanı dərk etmək, həyatı dəyərləndirə bilmək bacarıqları formalaşdırır və gələcək həyat üçün bir sıra keyfiyyətlər aşılayır. Bu prosesdə həlledici rol dərslər məxsusdur. Dərsin əsas xüsusiyyətləri ondan ibarətdir ki, o, şagirdlərdə müəyyən bilik, bacarıq, səriştə, intellektual inkişaf, elmi düşüncə tərz, dərk etmə bacarıqları formalaşdırır. Şagirdlərin təlim-təhsil fəaliyyətinin təşkilində və aparılması prosesində müəllim fəaliyyətinə daxil olan pedaqoji texnologiyaların nəzərə alınması olduqca vacibdir. Müəllim bu texnologiyaları, qarşıda duran məsələlərin necə, hansı formada və şəraitdə həll edilməsini yaxşı bilməlidir. Pedaqoji prosesdə şagirdlərin öz fikirlərini sərbəst şəkildə ifadə etmək, yaradıcılıq prosesinə qoşulmaq, axtarmaq, tapmaq, nəticə çıxarmaq, məlumat mübadiləsi aparmaq və s. kimi məsələlərə geniş imkan yaratdığından müəllimin şagirdlərlə sıx əməkdaşlıq şəraitində işləməsi xüsusi xarakter alır. Belə dərslərdə məşhur bir kəlamda deyildiyi kimi şagirdlərə “hazır balıq verilmir, onlara balıq tutmağın yolları öyrədilir”.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin Kollegiyasının materialları. Bakı: Təhsil, 2003, 185 s.
2. Azərbaycan Respublikasının Təhsil İslahatı Proqramı. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 168 nömrəli sərəncamı, 15 iyun 1999-cu il.
3. Mehrabov A. və b. Pedaqoji texnologiyalar. Bakı: Mütərcim, 2006.
4. Mərdanov M., Şahbazlı F. Azərbaycanın təhsil siyasəti (1998-2004), I-ci kitab. Bakı: Çarşıoğlu, 2005.
5. Qaralov Z. Təhsil sistemləri müasir baxış. Bakı: Pedaqogika, 2003.
6. Qədimova X. İnteraktiv təlim metodlarının tətbiqi yolları. Bakı: Nur, 2003, 315 s.

A new look at teaching methods and technologies

Summary

In the article teaching of subject taking into account modern requirements is once again explained. The new modern model of teaching of subject is offered. Also it is simultaneously specified the practical directions captured by a pedagogical science in teaching subject. Technological approach to teaching, while providing accurate management of the learning process, must also ensure that the educational objectives are met at a high level. technologies should be chosen depending on the goals and conditions. The main thing is to educate children, develop their ability to think, think independently, apply knowledge, build a culture of communication, understanding, and ability to solve their problems. Let the students come to the conclusion in the shortest possible time without making any mistake.

Новый взгляд на методы и технологии обучения

Резюме

В статье еще раз разъясняется преподавание предметов с учетом современных требований. Предлагается новая современная модель преподавания предметов. Также одновременно уточняются практические направления в преподавании. Технологический подход к обучению, в то же время обеспечивая точное управление учебным процессом, также должен обеспечивать достижение образовательных целей на высоком уровне, а преподаватель должен наилучшим образом работать над применением интерактивных методов обучения. При этом технологии следует выбирать в зависимости от целей и условий. Главное - воспитывать детей, развивать их способность мыслить, мыслить самостоятельно, применять знания, развивать культуру общения, понимания и умения решать свои проблемы. Основной целью педагогических технологий является то, чтобы студенты могли в краткие сроки делать правильные выводы.

Rəyçi: prof. R.Hüseynzadə

Göndərilib: 10.02.2020

Qəbul edilib: 13.02.2020